

Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler)

Prof. Dr. Yavuz Ercan*

Giriş (Osmanlı Öncesi Hıristiyan Dünyası)

Türkler Anadolu’ya yerleştikleri sırada, sayıları çok ve çeşitli olmakla birlikte Hıristiyan dünyasındaki kiliseleri iki ana grupta toplamak mümkündür. Birincisi, batıyı on birinci yüzyıl ortalarına kadar tümüyle elinde bulunduran Katolikler, ikincisi Doğu Avrupa’yı, Balkanları ve kısmen Anadolu’yu elinde bulunduran Ortodokslardır.¹ Bu ikincisi Batı literatüründe genel bir deyim olarak “Doğu Kiliseleri” şeklinde de geçer.

Ortodoks denince akla sadece Rum Patrikhanesi gelmekle birlikte, kimi araştırmacılar Katolik olmayan kiliselerden Sırp, Arnavut, Bulgar, Ermeni, Süryani, Gürcü, Kıptî, Kildani, Nasturî, Marunî ve Habeş kiliselerini de Ortodoks başlığı altında toplamaktadır. Bu yanlış bir tanımlamadır. Doğru ifade “Doğu Kiliseleri” terimidir. Gerçekte Ortodoks sözcüğünün sadece İstanbul’daki Rum, Atina’daki Yunan ve Moskova’daki Rus patrikhanelerini ifade etmesi gerekir. Elbette bunların dışında, patriklik veya bağımsız başpiskoposluklar halinde daha küçük çapta Ortodoks kiliseleri ve grupları da vardır.

Osmanlılar Balkanlarda ilerlemeye başladıkları zaman, Hıristiyan Avrupa’nın dinsel bakımdan genel görünüşü bu durumdadır. Türklerin Avrupa’da hızla ilerlemeleri karşısında iki büyük kilise, Katolik ve Ortodoks kiliseleri, birçok kez birleşme girişiminde bulunmuştur. Bu birleşme denemelerinin neden gerçekleşemediğini Dördüncü Haçlı Seferi’nin sonucu yeterince açıklamaktadır. Çünkü bu sefer Kudüs üzerine düzenlenmiş fakat bilindiği gibi İstanbul’da kalmıştır. Kentteki taht kavgalarından yararlanılıp İstanbul ele geçirilmiş ve burada bir Lâtin İmparatorluğu kurulmuştur. Böylece, elli yedi yıl² boyunca Bizans İmparatorluğu’nun İstanbul ve çevresindeki egemenliğine son verilmiştir.³ Haçlılar bununla da yetinmemiş İstanbul’da bir Lâtin Patrikhanesi açmıştır. Bu olaylar üzerine Bizans İmparatoru Konstantin

---

* Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi tarafından 19 Mart 2008 tarihinde Rektörlük 100. Yıl Salonu’nda düzenlenen ve Prof. Dr. Yavuz Ercan’ın sunduğu “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler)” konulu konferansın metnidir.

¹ On altıncı yüzyıldan itibaren bu iki büyük Hıristiyan grubun arasına Protestanlar da katılmıştır.

² 1204-1261 yılları arasında geçen elli yedi yıl.

³ V. Grumel, *Traite d’Etudes Byzantines I, La Chronologie*, Paris 1958, s. 359.

Laskaris ile birlikte Rum Patriği Yuannis Kamateros İznik'e gitmiş ve 1204'ten 1261 yılına kadar Rum Patrikhanesi İznik'te kalmıştır.⁴

Bu yüzyıllarda artık İslâm dünyasını temsil etmekte olan Türklere karşı, Hıristiyan dünyasında geniş tabanlı bir birleşme sağlanamamıştır. Haçlı Seferleri sırasında, bir ölçüde bunu gerçekleştirmek mümkün olmuşsa da birleşme denemeleri Osmanlı döneminde gittikçe azalan bir tempo içine girmiştir. Papanın bütün çabalarına karşın, Niğbolu'da, Varna'da, Kosova'da Haçlı orduları gerçekte oldukça zayıf birleşmelerdir.⁵

Hıristiyan dünyasında geniş çaplı bir birleşmenin olmayışının çeşitli nedenleri arasında ekonomi temel nedendir. Osmanlı-Venedik ve Osmanlı-Ceneviz ilişkileri incelendiğinde bu durum açıkça görülebilir.

Kiliseler arasındaki çıkar çatışmaları, Avrupa'nın eskiyen feodal yapısı karşısında Türklerin getirdiği -o zamana göre- çağdaş sistem ve hoşgörü, Osmanlıların izlediği etkin ve gerçekçi dış politika, Hıristiyan dünyasında birleşmeyi engelleyen ikinci derecede nedenlerdir.

Türk dünyasında Gayrimüslim konusu ilk kez Osmanlı Devleti zamanında ortaya çıkmış bir olgu değildir. Daha Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde Müslüman Türklerle Müslüman olmayan kimi topluluklar birlikte yaşamaya başlamış ve konu Türk dünyasının gündemine girmiştir. Ancak Selçuklu Türkleri bu konudaki esasları daha önceki Müslüman Arap devletlerinden almıştır. Onlar da Gayrimüslim sorununun esaslarını İslâm Hukuku'nun ilgili hükümlerine dayandırmıştır.

İslâm Hukuku dünyadaki insanları önce Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak iki ana gruba ayırmıştır. Müslümanlar da diğer dinler gibi çeşitli parçalara bölünmüş olmasına rağmen teorik olarak tek parça kabul edilmiş, Gayrimüslimler ise kendi içinde *Müşrikler* ve *Ehl-i kitaplar* olarak tekrar iki gruba ayrılmıştır. İslâm Hukuku Müşrikler için Müslüman olma dışında her hangi bir hayat hakkı tanımamıştır. Ehl-i kitaplara ise belirli hükümlere uymak şartıyla bir İslâm ülkesinde kendi inançlarını sürdürerek yaşama hakkı tanımıştır. İmamlar Ehl-i kitap dinler konusunda farklı düşünmekle birlikte, İslâm dünyasında genellikle kabul edilenler Mecusiler, Sabiiler, Museviler ve Hıristiyanlardır.

⁴ Lozan Konferansı sırasında, Rum Patrikhanesi'nin Türkiye'den gitmesi önerildiği zaman Yunanistan delegesi Eleutherios Venizelos, "Patrikhane'nin tarihi boyunca hiç İstanbul'dan ayrılmadığını" gerekçe olarak ileri sürmüştü. Oysa Venizelos'un gerekçesinin tarihsel gerçeklerle ilgisi bulunmadığı, Dördüncü Haçlı Seferi olayı ile açıkça görülmektedir.

⁵ Fakat Batılıların kafasındaki Haçlı zihniyetinin hâlâ yaşamakta olduğu, New York'taki "11 Eylül 2001 Olayı"ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri yetkililerinin *Haçlı Seferi*'nden söz etmesi ve İtalya Başbakanının Batı uygarlığının Doğu uygarlığından üstün olduğu ve Doğuya haddini bildireceği şeklindeki sözlerinden anlaşılmaktadır.

Bu dört din grubu Peygamber döneminden itibaren İslâm ülkelerinde yaşamını sürdürmüş ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu da, bu yapıyı esas alarak Gayrimüslim politikasını düzenlemiştir.

Gayrimüslimlerle ilgili düzenleme Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçuklu Devleti'ne, oradan Anadolu Beylikleri'ne ve Anadolu Beylikleri'nden biri olan Osmanlı Beyliği'ne geçmiştir.

A- Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Topluluklarla İlgili Devlet Politikasının Ortaya Çıkışı

Osmanlı yönetimi Anadolu ve Balkanlarda kesin olarak, Fatih'ten çok önce yerleşmiş olsa da, bünyesinde topladığı Müslüman olmayan topluluklara karşı açık, belli ve düzenli bir politika ancak Fatih Sultan Mehmet zamanında kesinlik kazanmıştır. En azından bu konuyu daha eski bir tarihe götürecek birinci el belgelere şimdilik sahip değiliz. Elbette bu cümle "*Fatih'ten önce Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan topluluklara karşı izlediği belirli bir politikası yoktu*" anlamına gelmez. Her şeyden önce bu konuda, yüzde yüz olmasa da İslâm Hukuku belirleyici bir rol oynamıştır.

Bu çerçeve içinde Fatih'in Musevi ve Hıristiyan topluluklara karşı izlediği politikada dinsel veya etnik bakımdan bir ayırım veya öncelik söz konusu olmamıştır. Ancak devletin sınırları içinde bulunan ve siyasal, sosyal, ekonomik açıdan etkili olanlar ön plânda tutulmuştur. Gayrimüslimler arasında bir seçim yapılırken toplum ve devlet, yani ülke çıkarları göz önüne alınmıştır. Bu yaklaşım içinde yer alan en önemli Gayrimüslim topluluklar Yunanlılar, Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Ermeniler ve Musevilerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim topluluklardan Rumlar en kalabalık grubu oluşturuyordu. Rumların büyük çoğunluğu ise Ortodoks mezhebiniydi. Ortodoks dünyasında üç Rum patrikhanesi vardı. Bunlar Antakya, Kudüs ve İstanbul Rum Patrikhaneleridir. Antakya ve Kudüs patriklikleri Fatih döneminde henüz ülke sınırları dışındadır.

Osmanlı Devleti Gayrimüslimler arasında din bakımından bir ayırım yapmamış ve bu anlayış ve uygulama düzenli bir biçimde Fatih döneminde başlayıp, sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir.

Bu tarihten başlamak üzere Osmanlı Devleti'nin, yönetimi altındaki Gayrimüslimlere karşı izlediği politikanın ortaya çıkışı konusunda özetle şunlar söylenebilir:

* İstanbul'un fethi ile birlikte Fatih Sultan Mehmet, yalnız İslâm dünyasının değil, aynı zamanda Ortodoks dünyasının da başı olmuştur. Elbette bu "baş" olma durumu dinsel değil, siyasal anlamdadır. Dolayısıyla patrikhaneler açtırılarak, ülke içindeki Gayrimüslimlere ve yabancı ülkelere bu yeni durumun haklılığı ve yasallığı, yani "meşruiyeti" gösterilmiştir.

* Başkentte patrikhaneler açtırılmak ve bunların bir kısmı birbirinden sorumlu tutulmak suretiyle, özellikle dağınık bulunan Gayrimüslim topluluklar ve küçük kiliseler merkezileştirilmiş ve böylece kontrolü kolaylaşmıştır.

* Sayıları genel nüfusa oranla az olan Ermenilerin dinsel merkezleri o sırada Kudüs ve Eçmiyazin'dedir ve her ikisi de henüz ülke sınırları dışındadır. Başkentte yeni bir Ermeni Patrikhanesi açtırılarak bu dış bağlantı kesilmiştir. Böylece ülke toprakları üzerinde yaşayan Ermenilerin devletle olan ilişkisi daha kolay yapılmaya ve toplum daha iyi kontrol edilmeye başlanmıştır.

* “*Dünyaya düzen veren hükümdar*”⁶ düşüncesine sahip olan Fatih'te, buradan kaynaklanan, bütün toplumu koruma ve âlicenap olma anlayışı vardır. Bunun gereği olarak Gayrimüslim halka hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bu yaklaşım Türk toplumunda, İslâm'dan önceki dönemlerde de vardır. Dikkat edilecek olursa Türklerin din tarihi son derece renklidir.

* Ortodoks dünyaya sahip çıkmakla, Katolik dünya ile ilişkisi kesilmiş ve iki kilisenin birleşme çabaları belli bir ölçüde sonuçsuz bırakılmıştır. İki büyük Hıristiyan kilisesinin birbirinden ayrı olması ise Osmanlı Devleti için politik ve diplomatik bir başarıdır.

* Patrikhaneler açtırılmak ve ayrıcalıklar tanınmak suretiyle Gayrimüslimlerin devlete bağlılığı sağlanmıştır.

* Türk toplumunun genel özelliği olan, kültürel veya inanç bakımından farklı düşünenlere karşı olumlu yaklaşma ve uyum içinde birlikte yaşama anlayışı, bir Türk hükümdarı olan Fatih'te de vardır.

* Osmanlı Devleti'nin hukuk ve genel adalet anlayışı, bu politikanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu anlayış altı yüz yıllık tarihi boyunca çok az değişecektir.

* Bütün bu uygulamalarda temel etken ve amaç devletin ve toplumun güvenliği, toplumun düzen ve barış içinde yaşatılmasıdır.

Fatih döneminde bu şekilde düzenlenen “Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim politikası” öze dokunmayan bazı ufak değişikliklerle Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir.

Tanzimat'ın hemen öncesinde, sırasında ve sonrasındaki değişmeler ve gelişmeler ise şöyle özetlenebilir:

B- Tanzimat ve Gayrimüslim Topluluklar

Osmanlı Devleti daha on sekizinci yüzyıldan itibaren, klâsik yapısında bazı değişiklikler yapmak gereği duymuştur. Ancak on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar, yani yüzyıl boyunca yaptığı reform hareketleri hem isabetsiz, hem

⁶ Nizam-ı âlem, padişah-ı âlem-penâh vs.

yetersizdir. Tanzimat'tan itibaren yapılan yenilikler, kapsam olarak biraz artmışsa da Avrupa'nın kötü birer taklidi olduğundan istenen ve beklenen sonuç alınamamıştır. Aynı zamanda bu reformlar Osmanlı Devleti'nin içinde ve dışında gerçekleşen siyasal, sosyal, ekonomik ve bilimsel gelişme ve değişimlerin zorlamasıyla yapılmıştır. Bu nedenle yapılan işler, plân ve programdan uzak, sonucu fazla değiştirmeyen girişimlerdir.

Avrupa devletlerinden Rusya, Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslimlerden Ortodoksları; Fransa Katolikleri ve İngiltere de Protestanları koruma bahanesi ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine sürekli olarak karışmıştır. Bu devletlerin asıl amacı, Osmanlı topraklarındaki Gayrimüslimlerin durumunu düzene sokmak veya güvenliklerini sağlamak değil, onlara bağımsızlık sözü vererek Osmanlı Devleti'ni parçalamaktır. Oysa bu devletler, on dokuzuncu yüzyıl boyunca hemen hemen dünyanın dörtte üçünü sömürge, halkını da köle yapmıştır.

Güçlü Avrupa devletlerinin⁷ sömürge mücadelesindeki çıkarları, Osmanlı topraklarında toplanmaktadır. Mesela Rusya'nın sömürge mücadelesinde başarılı olabilmesi için sıcak denizlere, yani Akdeniz'e inmesi gerekmektedir. Oysa arada Osmanlı toprakları vardır. Almanya ve Avusturya için de durum aynıdır. İngiltere'nin Uzakdoğu'daki geniş sömürge topraklarına giden en kısa ve güvenli yol, Akdeniz-Süveyş Kanalı-Kızıl Deniz'den geçmektedir. Bu bölgeler de büyük ölçüde Osmanlı topraklarıdır. Fransa ve İtalya ise birer Akdeniz ülkesi olmaları nedeniyle güçlü devletlerden birinin veya birkaçının Akdeniz'de egemen olmasını istememektedir.

Sonuç olarak güçlü bir Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinden hiçbirinin işine gelmemektedir. Avrupa devletlerinden birinin tek başına Osmanlı Devleti'ne egemen olması da diğer Avrupa ülkelerinin işine gelmemektedir. Mesela Akdeniz veya Ortadoğu'da güçlü bir Rusya yerine, zayıf, parçalanmış, ekonomisi çökmüş ve yarı sömürge haline gelmiş bir Osmanlı Devleti, İngiltere için de, Fransa için de, İtalya için de en uygun olanıdır.

İşte bu gerçek, Osmanlı Devleti'nin bir süre daha yaşamasını sağlamıştır ama Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'ni parçalama ve kontrol altına alma politikasını değiştirmemiştir.

Osmanlı Devleti'ne yönelik böyle bir politika için koşullar hazırdır. Her şeyden önce Osmanlı Devleti, batıdaki gelişmeleri izlememiş, aksine sürekli olarak elindeki gücü harcamıştır. Kurumlar yozlaşmış, eğitim sistemi ve buna bağlı olarak bilim yaşamı çökmüş, ekonomisi yarı sömürge haline gelmiş ve

---

⁷ Önce İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanya ve İtalya, Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerinde etkili olan güçlü devletlerdi. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren bu devletlere, Avrupa dışından Amerika Birleşik Devletleri de katılmıştır.

hukuk sistemi çoktan yetersiz duruma düşmüştür. Dışarıdaki gelişmelerin en önemlilerinden olan Fransız Devrimi, dünya milletlerini yeni kavramlarla tanıştırmış ve bu kavramlardan milliyetçilik anlayışı, Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen Avrupa devletlerinin en çok kullandığı araç olmuştur.

On sekiz ve on dokuzuncu yüz yıllar boyunca devlet Macaristan'ı, Romanya ve Kara Deniz'in kuzeyindeki topraklarını, Afrika'da ise Cezayir, Mısır ve Tunus'u kaybetmiştir. Buna karşın Osmanlı Devleti'nin elinde Asya, Avrupa ve Afrika'da hâlâ çok geniş, zengin ve stratejik önemi yüksek topraklar vardır.

Dünyanın neredeyse üçte ikisini sömürge yapmış olan Avrupa devletleri, bu yüzyıllar boyunca Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli etnik ve dinsel gruplar arasında sürekli olarak milliyetçilik propagandası yapmıştır. Ayaklanmalar başladığı zaman da doğrudan bu grupların yanında yer almış ve bunun sonucu olarak önce Sırbistan, arkasından Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve diğer Balkan devletleri birer birer ayrılıp bağımsız olmuştur.

On altı ve on yedinci yüzyıllarda dünya politikasına yön veren Osmanlı Devleti, on sekizinci yüzyılda kaybettiği toprakları geri almaya çalışmış ama başarılı olamamıştır. On dokuzuncu yüzyılda ise elinde kalan toprakları kaybetmeme ve çökmekte olan devleti kurtarma politikası izlemeye başlamıştır.

On dokuzuncu yüzyıl aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin geniş çaplı reformlar yaptığı bir yüzyıldır. Yenilik hareketleri Sultan II. Mahmut'la daha yoğunlaşmış ama bunlar da devleti dağılmaktan kurtaramamıştır. Bu arada Avrupa devletleri çeşitli nedenlerle Osmanlı topraklarındaki Gayrimüslimleri bahane ederek devletin iç işlerine karışmaya devam etmiştir. Bu nedenle Osmanlı yöneticileri kuruluştan beri süregelen Gayrimüslim politikasında değişiklik yapma gereği duymuştur.

Bu değişikliğin ilki Tanzimat Fermanı'nın yayınlanması ile birlikte gerçekleşmiş, bu durum Islahat Fermanı'nda da tekrarlanmıştır. Buna göre artık Müslüman halkla Müslüman olmayan topluluklar, en azından yasalar önünde eşit sayılmış, can ve mal güvenlikleri devlet garantisi altına alınmıştır. Aslında klâsik dönemde de Tanzimat sonrasında da Müslüman olmayan toplulukların her türlü güvenliği zimmet hukuku içinde ve belli bir ölçüde devlet garantisi altına alınmıştı.⁸

Müslüman olmayan kişilerin devlet memuru olabilmeleri klâsik dönemde ferman ve beratlarla düzenlenirken, bu kez Islahat Fermanı ile sivil ve askeri

---

⁸ İslâm Hukuku yasaklamasına karşın, Islahat Fermanı'ndan önce de Müslüman olmayan topluluklar devlet hizmetinde çalışıyordu ama bu uygulamalar anayasal bir güvence altında değildi.

okullara girebilmeleri hükme bağlanmıştır. Kendi aralarındaki miras davaları yine patrikhanelerde görülebilecektir.⁹ Resmi dil esasına aykırı olmasına rağmen, cinayet ve ticaret yasalarının Gayrimüslimlerin kendi dilleri ile de yayınlanması kabul edilmiştir. Her Gayrimüslim topluluğa, ikişer kişi ile Meclis-i Vâlâ'ya katılma hakkı sağlanmıştır. İlk kez yabancılara da mülk edinme hakkı verilmiştir. Bu gelişmeler üzerine, başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere Gayrimüslim topluluklar adeta “devlet içinde devlet” gibi hareket etmeye ve patrikhanelerde meclisler toplamaya başlamıştır.

Tanzimat ve Islahat fermanlarının getirdiği bu eşitlik Müslüman halk tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Çünkü Müslümanlar yüzyıllardan beri İslam Hukuku'na göre yönetici halk, yani *millet-i bâkime*¹⁰, Gayrimüslimler ise, kâğıt üzerinde de kalsa, ikinci sınıf halk, yani *millet-i mabkûme* dir.

Bu yeni düzenleme Gayrimüslimler tarafından da hoş karşılanmamıştır. Çünkü Osmanlı tebaası olan bu topluluklar gerçekte Müslümanlarla eşit haklara sahip olmayı değil, bağımsız olmayı istemektedir.

C- Nizamnameler Dönemi (Millet Sistemi'nin Tüzüklere Bağlanması)

Tanzimat'tan önce Gayrimüslimler arasında genellikle ayırım yapılmaz Hıristiyan-Musevi, Katolik-Ortodoks aynı çerçevede içinde düşünülürdü. Tanzimat'tan sonra her din ve mezhep grubu ayrı ayrı ele alınmıştır.

Bu gidişin sonunda, dağılmakta olan devleti elde tutabilmek amacıyla Osmanlı Hükümeti yeni tavizler vermek zorunda kalmıştır. Ancak verilen her taviz, sorunları çözmediği gibi, arkasından yeni istekler getirmiştir. Çöküşü önleyecek bir yol olarak görüldüğü için “Millet Sistemi” denilen bir uygulama başlatılmıştır.¹¹ Bu amaçla Osmanlı topraklarında yaşayan her dinsel topluluk için *nizamname*¹² denilen birer metin hazırlanmıştır.

⁹ Bu hak ilk kez Islahat Fermanı ile verilmemiştir. Daha on altı ve on yedinci yüzyıllarda verilen fermanlarda miras konusundaki haklar tanınmıştır. Konuyla ilgili belgeler ve geniş bilgi için bk. Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988.

¹⁰ İslâm Hukuku'na göre bir İslâm devletindeki yönetici Müslüman halka “*millet-i bâkime*”, yönetim altındaki Müslüman olmayan topluluklara ise “*millet-i mabkûme*” denirdi.

¹¹ Burada “millet” kavramı üzerinde bir açıklama yapmak gerekir. Kökü “*mille*” olan bu kelime, dilimize Arapçadan geçmiştir. Sözlük anlamı “*herhangi bir dine veya mezhebe ait topluluk*” demektir. Ancak bu sözcük Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kısmen, Cumhuriyet döneminde ise tamamen etnik bir anlam kazanmıştır. Nizamnamelerin adlarında görüldüğü gibi, bu terim Osmanlı Devleti zamanında çeşitli din ve mezhep gruplarını ifade etmek için kullanılmıştır.

¹² “*Nizamname*”, tüzük veya yönetmelik demektir. Söz konusu Müslüman olmayan toplulukların her biri için ayrı defterler tutulmuştur. Daha geniş bilgi için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bu defterlere bakılabilir. Sözü edilen arşiv belgeleri için ayrıca bk.

Bu çerçeve içinde 1858 yılında başlayan çalışmalar tamamlanmış, tasarı üç yıl sonra onaylanmış ve “*Rum Patrikliği Nizâmâtı*” adıyla yürürlüğe girmiştir. Yine 1861 yılında “*Lübnan Nizamnamesi*” yapılmış ve burası Hıristiyan bir vali yönetiminde bir tür özerk bölge olmuştur. 1862’de “*Ermeni Milleti Nizamnamesi*”, 1865 yılında ise “*Yahudi Milleti Nizamnamesi*” yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenlemeler sürdürülmüş ve 1878’de “*Protestan Milleti Nizamnamesi*” hazırlanmıştır. Bu düzenlemeleri imparatorluk topraklarında yaşayan diğer Gayrimüslim din ve mezheplere ait toplulukların nizamnameleri izlemiş ve zaman zaman bu nizamnameler yenilenmiştir.

Nizamnameler dönemi ile birlikte Gayrimüslimler, Osmanlı Devleti’ne karşı daha rahat ve sistemli hareket etmeye başlamış ve Avrupa devletlerinin desteğini daha çok almaya çalışmıştır. Osmanlı Tarihi’nde sözü edilen “*Millet Sistemi*” gerçek anlamda budur ve Tanzimat’tan sonraki döneme ait bir uygulamadır. Osmanlı Devleti’nin Tanzimat’tan önce de bir Gayrimüslim politikası vardır ama bu politikanın uygulaması, yasa yerine geçen nizamnamelerle değil, o günkü şartlara ve ihtiyaçlara göre çıkarılmış ferman ve beratlarla yapılmış olan düzenlemelerdir.

Osmanlı topraklarında yaşayan bu topluluklar için uygulanan ve daha geniş hak ve özgürlükler tanıyan millet sistemi de sorunu çözmemiş, Gayrimüslimler arasındaki huzursuzluk ve devlete karşı başkaldırma eylemleri artarak devam etmiştir. Çünkü Gayrimüslimlerin asıl istediği daha geniş hak ve özgürlükler değil, tamamen bağımsız olmaktır. Avrupa devletlerinin çıkarları, Gayrimüslimlerin¹³ ayrılıkçı amaçlı ayaklanmaları, devletin her bakımdan geri kalmışlığı ülkeyi hızla dağılma ve çöküşe götürmüştür.

Osmanlı Devleti’nin yapmakta olduğu yenilik hareketleri, çökmekte olan devleti kurtarmak veya kalkındırmak amacıyla değil, daha çok Avrupa devletlerinin müdahalelerini önlemek amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla reform niteliğindeki bu yetersiz yenilik hareketleri, devletin çöküşünü önleyememiş, aksine saldırı ve ayaklanmalar giderek artmıştır. Başka bir deyişle, Gayrimüslimleri nizamnamelerle yönetme ve daha geniş haklar vererek gelişen olayları önleme çabaları ters tepmiştir. Aksine, bu topluluklar daha geniş haklarla, daha sistemli biçimde mücadelelerini sürdürmüştür. Ayrıca bu uygulama ile Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışma fırsatı ve olanağı da artmıştır.

Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001. Nizamnameler hakkında geniş bilgi için bk. Murat Bebiroğlu, *Tanzimat’tan İkinci Meşrutiyet’e Ermeni Nizamnameleri*, İstanbul 2003 ve *Osmanlı Gayrimüslim Nizamnameleri*, İstanbul.

¹³ Ayaklananlar sadece Müslüman olmayan topluluklar değildir. Müslüman topluluklardan başta Araplar olmak üzere, Arnavutlar ve Bosnalılar da bağımsızlık amacıyla ayaklanmışlardır.

Bütün bu olaylara ait belgeler karşılaştırıldığında, gerek Gayrimüslimler açısından Tanzimat öncesi ve sonrası değişiklikler, gerekse sözü edilen Avrupa devletlerinin tutum ve politikası açık bir biçimde görülecek ve Türklerin, Avrupa'da genellikle sanıldığı gibi hiç de negatif bir toplum olmadığı anlaşılacaktır. Elbette bunu görmek isteyenlerin gönül gözünün açık olması koşuluyla. İşte Kurtuluş savaşı başladığında, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmaya çalışanlar, Osmanlı Devleti'nden Gayrimüslimler konusunda böyle bir miras devralmıştı.

Ç- Atatürk'ün Dine Bakışı ve Gayrimüslim Topluluklar

Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Azınlıklarla ilgili uygulama Atatürk'ün bu konudaki görüş ve düşüncelerine dayanmaktadır.

Atatürk Çanakkale'de *“Ben size savaşmayı değil, ölmeyi emrediyorum”* diyecek kadar katı, fakat gerçekçidir. Diğer yandan *“Milletin hayati tehlikeyle karşılaşmadıkça savaş bir cinayettir”* diyecek kadar da insan sevgisiyle doludur. O sadece ülkesinde değil, bütün dünyada ve bütün insanlar için de barış isteyen bir anlayışa sahiptir. Bu derece insan sevgisiyle dolu ve böyle bir barış anlayışına sahip olan bir kişinin, ülkesindeki Türk ve Müslüman olmayan topluluklara karşı olumsuz bir tutum ve davranış içinde bulunması elbette düşünülemez. Esasen milleti tarif ederken *“Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halka Türk Milleti denir”* demiştir. Bu tanımın içinde herhangi bir dinsel veya etnik ayırım yoktur ve bölücü değildir. Aksine en geniş ve tutarlı biçimde birleştirici bir özellik taşır.

Atatürk sadece Gayrimüslimler için değil, her türlü dini yanlış yolda kullanan, din simsarlığı yapan ve özellikle saf ve berrak duygularla dinine bağlı kişilerin temiz inançlarını sömürme yolunu seçmiş olanların hepsine karşı tepkilidir. Genel anlamda din konusundaki düşüncesini bir konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

“İnanıp bağlanmakla mutlu olduğumuz İslâm dinini, yüzyıllardan beri alışlageldiği gibi bir politika aracı haline düşmekten kurtarıp yüceltmenin çok gerekli olduğu gerçeğini görüyor ve biliyoruz”.

“Yüzyıllar boyunca ve bugün de milletlerin cahillik ve taassubundan yararlanarak binbir türlü politik ve kişisel çıkar sağlamak için, dini araç olarak kullanmak girişiminde bulunanların içeride ve dışarıda varlığı yüzünden, burada bunları söylemekten kendimizi alamıyoruz. İnsanların din hakkındaki bilgi ve duyguları her türlü hurafelerden ayıklanarak, gerçek bilim ışığı ile temizleninceye kadar, din oyunu aktörlerine her yerde rastlanacaktır”.

Atatürk hayatı boyunca çok az sert tepki göstermiş ve konuşmalarında sert bir üslup kullanmıştır. Bunlardan biri sahte dindarlar ve dini politikaya âlet edenler için 1923 yılında yaptığı bir konuşmadır. Bu konuşmasında konuyla ilgili olarak şöyle demiştir:

“Adi ve alçak hilelerle hükümdarlık yapanlar ve onlara dini âlet etmeye tenezzül eden sabte ve imansız âlimler tarihte daima rezil olmuşlar, rezil edilmişler ve cezalarını görmüşlerdir. Dini kendi çıkarlarına âlet eden hükümdarlar ve onlara yol gösteren hoca adlı hainler hep bu sonuca sürüklenmiştir”.

Atatürk dine karşı değil, dini politik amaçları ve kişisel çıkarları için kullananlara karşıdır.

Genelde din konusunda böyle bir anlayışa sahip olan Atatürk’ün Gayrimüslimlere bakışına gelince; bunlara karşı gösterdiği tepki genel değildir. Sadece dış güçlerle işbirliği yapan ve içeride karışıklık çıkaran Gayrimüslimlere, yani dini politik amaçla kullananlara yöneliktir. Bunu da şu sözleriyle son derece açık bir biçimde dile getirmiştir;¹⁴

“Ülkemizdeki Müslüman olmayan toplulukların başına ne gelmişse, kendilerinin yabancı entrikalarına kapılarak ve ayrıcalıklarını kötüye kullanarak vahşi bir şekilde izledikleri ayrılma politikasının sonucudur”.

Bu yanlışlığı sürdürmek isteyen iç ve dış düşmanlara verdiği mesaj ise şöyledir;¹⁵

“Ermeni, Süryani ve Kildaniler adına hareket ettiklerini ileri sürenler tarafından ortaya atılan ‘milli yurt’ meselesini söz konusu edenler, bunun tarafımızdan dikkate bile alınmayacağını bilmelidirler...”

Söz buraya gelmişken Rum Patrikhanesi’nin “ekümeniklik”¹⁶ iddiasını da bu çerçevede içinde düşünmek gerekir. Görünen o ki ülkemizde yaşayan Gayrimüslim topluluklar içinde ve onları destekleyen dış güçler arasında bugün hâlâ yüz yıl önceki yanlışları sürdürmek isteyenler vardır. Hatta yüz yıl önceki olaylarla, bugün yaşanmakta olanlar, fotokopi ile çoğaltılmış gibidir.

¹⁴ Ankara ileri gelenleriyle bir konuşma, 28 Aralık 1919.

¹⁵ Bursa Şark sinemasında halkla konuşma, 22 Ocak 1923.

¹⁶ Hıristiyanlığın 313 yılında serbest bırakılışından sadece on iki yıl sonra, yani 325 yılında toplanan İznik Konsili sırasında “ekümeniklik” konusu gündeme gelmiş ve bu konsilde çözüme bağlanmıştır. Bu tarihte artık evrensel, yani öncelikli kiliseler belirlenmiştir. Bu karara göre “apostolik” olan, yani Hz. İsa’nın havarileri tarafından kurulduğu kabul edilen üç kilise Roma, Antakya ve İskenderiye kiliseleri ekümenik kiliseler olarak belirlenmiştir. İznik Konsili tüm Hıristiyanlar tarafından kabul edilen ilk büyük ekümenik konsildir ve alınan karara, yani bu üç kilisenin ekümenik yapısına bugüne kadar başta Fener Rum Patrikhanesi olmak üzere hiç kimseden itiraz gelmemiştir. Söz konusu bu üç kilise için ekümeniklik kararı alındığı sırada İstanbul sıradan bir piskoposluktur. Bu dinsel merkez 330 yılına kadar “Bizantion Piskoposluğu” adını taşımış ve Heraklea (Ereğli) Metropolitliği’ne bağlı bulunmuştur. Bu tarihte Roma imparatoru I. Konstantin kentin adını ve kilisenin derecesini değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren Bizantion Piskoposluğu, Konstantinopolis Başpiskoposluğu olmuştur.

Atatürk, Rum Patrikhanesi konusunda *New York Herald Gazetesi* muhabinine verdiği demeçte özetle şöyle demiştir;¹⁷

“Patrikhanelerin veya balıfeliğin itirazlarıyla karşılaşılmaksızın hiçbir ıslahat veya gelişme düşüncesi yönetim sistemimizin içine alınamıyordu... Patrikhanelerin kızgınlık ve tepkisini çekmeden eğitim sistemimizi değiştirelemedik. Bunlar yardım bahanesiyle daima yabancı hükümetlere başvuruyorlardı”.

Bugün “ekümeniklik” iddiasında bulunan Rum Patrikhanesi'nin, “siyasi konularla uğraşmamak üzere İstanbul'da kalabileceğini, bu koşula aykırı hareketi görüldüğü takdirde hemen sınır dışı edileceğini” söylemişti.¹⁸ Bir buçuk ay önce de kamuoyuna şu gerçekleri yansıtmıştı;¹⁹

“Fakat bir fesat ve hainlik ocağı olan, ülkede ayrılık ve anlaşmazlık tohumu saçan, Hıristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felaket kaynağı olan Rum Patrikhanesi'ni artık topraklarımızın üzerinde bırakamayız... Bu fesat ocağının gerçek yeri Yunanistan'da değil midir?”

Bugün Avrupa sınırlarını da aşan, adeta dünyanın gündemine oturan ve Avrupa Birliği'nin de ısrarla istediği Ermeni Tehciri'ni soykırım yapma konusunda daha 1922 yılında şunları söylemiştir;²⁰

“Ermeni Meselesi denilen ve Ermeni milletinin gerçek çıkarlarından çok dünya kapitalistlerinin ekonomik çıkarlarına göre halledilmek istenen mesele, Kars Anlaşması ile en doğru çözüm şeklini buldu. Yüzyıllardan beri dostça yaşayan iki çalışkan halkın dostluk bağları memnuniyetle tekrar kuruldu”.

Bilindiği gibi Avrupa Birliği'nin kısa süre önceki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu idi (AET). Dolayısıyla aynı ekonomik çıkar hesapları bugün daha geniş bir ölçekte devam etmektedir. Şöyle ki;

* Ermenistan'a dış dünyaya açılabilmesi için Türkiye'nin geçiş hakkı vermesi,

* Çok eski değil, daha doksan dört yıl önce Girit'te oynanan oyunu Kıbrıs'ta tekrarlayarak, önce bir Rum Devleti, arkasından devletin kendisini Yunanistan'a ilhak etme eylemini gerçekleştirme ve böylece Ege Denizi'nden sonra Akdeniz'i de Türkiye'ye kapatma çabası,

* FIR Hattı, 12 millik karasuları, hava sahası bahanesiyle Ege'nin denizinin de havasının da Türkiye'ye kapatılması ve böylece üç yanı denizle çevrili Türkiye'nin bir kara devleti durumuna düşürülmesi,

* Türkiye dışındaki Türk azınlıkların yok sayılması,

¹⁷ New York Herald gazetesi muhabinine verilen demeç, 04 Mayıs 1924.

¹⁸ Bursa Şark sinemasında halkla konuşma, 22 Ocak 1923.

¹⁹ Vakit Gazetesi muhabinine verilen demeç, 12 Aralık 1922.

²⁰ TBMM Üçüncü Toplanma Yılı Açış Konuşması, 01 Mart 1922.

* Bütün Avrupa'da bin bir çeşit mezhep mensubu normal vatandaş kabul edilirken Türkiye'deki Alevilerin azınlık sayılması,

* Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle kurulan Kuzey Irak'taki Kürt Devleti'nin Türkiye'ye de kabul ettirilmeye çalışılması,

Bunlar Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yaptırmaya çalıştığı dayatmalardan sadece birkaç örnektir.

Sovyetlerin yıkılmasından sonra “İkinci Cumhuriyetçi” olan bazı kişiler, Avrupa Birliği'nin de desteğiyle, Nobel ödülü alma fiyatına bir süreden beri Türklerin, Ermeniler üzerinde soykırım yaptığını ileri sürmektedir. Bakın bundan tam seksen beş yıl önce Atatürk bu konuda *United Telegraph Gazetesi* muhabirine neler söylemiş;²¹

“Türkler tarafından Ermeniler aleyhinde soykırım yapıldığı rivayet ve söylentileri birtakım yalan ve uydurmalarından ibarettir. Bunların kesinlikle doğru olmadığına güvenebilirsiniz. Bu gerçeğin belgelenmesi için tarafsız heyetlerin ülkemizde rahatça dolaşarak araştırma yapmalarını memnuniyetle kabul ederiz. Bu meseleyle ilgili olarak Ermenistan'daki Yakın-Doğu Amerikan yardım heyetleri tarafından verilen en son raporların okunmasını tavsiye ederiz”.

Ermenilerin Türkler üzerinde yaptığı soykırımları da yine *United Telegraph Gazetesi* muhabirine aynı açık ve kesin ifadelerle şöyle söylemiştir;²²

“Türk balkı üzerinde Ermeniler tarafından uygulanan zulüm ve soykırım Ermenistan üzerinde ordularımız tarafından yapılan harekâtı zorunlu kalmıştır... Buna dair kesin belgelere sahibiz. Bu belgelerin suretlerini size ayrıca verdireceğim”.

Atatürk'ün Mondros Ateşkesi sırasında Azınlıkların durumunu anlatan sözleri, Avrupa Birliği'nden veya kaynağını bilemediğimiz herhangi bir yerden “ikbal” bekleyen soykırımcılara verilecek en güzel yanıttır. Şu farkla ki soykırım çığırkanlığı yapanlar bu görüşlerini tehcir olayından tam doksan yıl sonra ortaya atıyorlar. Oysa Atatürk, olayların geçtiği dönemde yaşamış bir kişidir. Meclis'in açılışından bir gün sonra yaptığı konuşmada şöyle demiştir;²³

“Anadolu'da oturan Ermeniler ve Rumlar hükümet emirlerine ve milli emellere karşı çıkmadıkça her türlü saldırıdan korunmuş oldukları ve tamamen mutlu ve refahlı bir yaşama sahip buldukları öteden beri kabul edilmiş bir esas idi. Çukurova ve çevresinde ve Doğu sınırlarımızın dışındaki resmi ve gayr-i resmi Ermeni kuvvetlerinin dindaş ve arkadaşlarımızın karşı yaptıkları tecavüz ve cinayetlerden dolayı, ülkemizde yaşayan sakin Ermenilerin her türlü saldırıdan korunmalarını sağlamayı çok önemli bir medeni görev olarak kabul ettik. Anadolu'nun dış dünya ile ilişkisinin kesik olduğu bu günlerde vatanın

²¹ Atatürk'ün *United Telegraph Gazetesi* muhabirine verdiği demeç, 17 Ocak 1921.

²² 17 Ocak 1921.

²³ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuşma, 24 Nisan 1920.

yüksek menfaatlerini korumayı hedefleyen önlemler arasında Ermeni toplumunun güvenliğinin sağlanması gereğini bütün makamlara bildirdik.

İstanbul'un yabancı işgalinden bugüne kadar devam eden sıkıntılı günlerimize sırasında hiçbir yabancı devletin fiili koruması olmadığı halde Anadolu Ermenilerinden bir kişinin bile, hatta en basit bir şekilde, tecavüze uğramış olmaması, bizi her fırsatta cinayetle suçlayan ve çağdaş dıyarlığı tekeline alan entrikacı Avrupa'nın yüzlerini kızartacak ve milletimizin yaratılıştan süslenmiş olduğu insani geleneklerin yüksek derecesini kanıtlayacak çok önemli bir noktadır".

Atatürk'ten sonra bugüne gelinceye kadar hiçbir Türk devlet adamı, bu gerçekleri bu kadar açık ve kesin ifadelerle söyleme cesaret ve basiretini gösterememiştir. Bu ve benzeri konularda iş ya bilim adamlarına veya askere ihale edilerek, deyim yerindeyse sıkıntıdan kurtulma yolu tercih edilmiştir.

Seksen sekiz yıl önce evlerden çorap ve çarık toplayarak kurulan ordu ile Kurtuluş Savaşı kazananlar, aynı zamanda bu tür sorunların da kısa süre içinde ve kesin bir biçimde üstesinden gelmişti. Maalesef bugün Türkiye Cumhuriyeti 1965'ten bu yana, kırk üç yıldan beri, Ermeni Tehciri konusundaki haklılığını hemen hemen hiçbir ülkeye kabul ettirememiştir.

İşte Atatürk farkı burada. Bir gün bir gazeteci Atatürk'e Atatürçülük nedir diye sorar. Aldığı cevap çok anlamlıdır;

-Atatürçülük Atatürk'ten ileride olmaktır.

Üzülerek söylemek zorundayım ki altmış beş yıldan beri Türkiye, Atatürk'ü geçen bir devlet adamı şöyle dursun, Atatürk'ün yakınından geçen bir devlet adamına bile sahip olamamıştır. Bugün yaşanmakta olan bütün sorunların temel nedeni budur.

Sonuç

Gayrimüslimler ve Azınlıklar konusunda sonuç olarak şunlar söylenebilir; öncelikle bu iki kavramı birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü Osmanlı Devleti yönetimindeki Gayrimüslimlerle Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Azınlıkların durumları sosyolojik açıdan birbirine benzese de hukuksal ve siyasal bakımdan aralarında büyük fark vardır.

Osmanlı döneminde Gayrimüslimler İslâm Hukuku hükümleri ve padişahın hoşgörüsü ve lütfu ile varlıklarını sürdürmüşlerdir. İmparatorluğun çöküş döneminde Avrupa devletleri zaman zaman Osmanlı topraklarındaki Gayrimüslimleri koruma girişimlerinde bulunmuştur ama bunlar gerçek anlamda bir koruma değil, Osmanlı Devleti'ne müdahale etmek için bahanedir.

Bu çerçeve içinde 1774 Kaynarca Anlaşması'na kadar iki yanlı veya çok yanlı uluslararası anlaşmalar söz konusu değildir. Aslında Kaynarca Anlaşması'nda da bugünkü anlamda karşılıklı olarak Azınlıkları koruma amacı

yoktur. Asıl amaç Rusya'nın yeni bir müdahale bahanesi elde etmesi, Osmanlı Devleti'ninki ise diplomatik bir mukabeledir.

Osmanlı Devleti'nde "Azınlık" kavramı veya Osmanlıca deyişle "Ekalliyet" sözcüğü, İmparatorluğun son elli yılında kullanılmaya başlamış ve batıdaki metinlerden çevrilmiştir. Seyrek de olsa bu sözcüğü kullanmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü anlamda Azınlık politikası uygulanmadığı gibi kavram olarak da *Ekalliyet* sözcüğü pek yaygınlaşmamıştır. Devletin yıkılışına kadar genellikle kullanılan sözcük "Gayrimüslim" olmuştur.

Osmanlı Devleti, Gayrimüslimlerle ilgili bu tür düzenlemeleri daha çok Avrupa devletlerinin müdahalelerini önlemek amacıyla yapmıştır. İmparatorluk yıkılırken Osmanlı yönetimleri, sorunu çözmek bir yana, daha karmaşık ve içinden çıkılmaz bir duruma getirmişler ve bu sorun bütün yönleriyle Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır.

Cumhuriyet ilan edilmeden üç ay önce imzalanan Lozan Antlaşması'nda Azınlık sorunu ele alınmış ve Türkiye'deki Gayrimüslimlerle, diğer ülkelerde yaşayan Türk Azınlıklar karşılıklı olarak hükme bağlanmıştır. Bu konu Lozan görüşmeleri sırasında en çok tartışılan konulardan biri olmuş ve Türk delegasyonuna zaman zaman sıkıntılı anlar yaşatmıştır.

Milletler Cemiyeti döneminden itibaren azınlık kavramının ölçütü etnik, dilsel ve dinsel Azınlıklar biçiminde üçlü bir nitelik kazanmıştı. Bununla birlikte Türkiye, Lozan Antlaşması'nda bunların üçünü de kabul etmemiş ve yalnızca Gayrimüslim yurttaşların azınlık olduğunu ve dolayısıyla uluslararası azınlık korumasından ancak bu çerçevede yararlanılabileceğini kabul ettirmiştir. Dolayısıyla Lozan Antlaşması'nda Azınlık Statüsü içine alınanlar sadece Hıristiyanlar ve Museviler veya başka bir deyişle Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Ancak Gayrimüslim tanımı içinde bulunmasına karşın, söz gelişi başka bir Hıristiyan topluluk olan Süryaniler ve diğer bazı Hıristiyan gruplar Lozan'da Azınlık statüsü içine konulmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Lozan anlaşmasına göre Azınlık olarak yaşayanların her türlü hak ve özgürlükleri, çoğunluğun hak ve özgürlüklerinden farklı değildir. Patriğin veya hahambaşının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması, Azınlık vakıfları, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması, ekümenik sıfatı gibi sorunlar, toplum kesimleri arasında hak ve özgürlükler açısından bir fark bulunmasından değil, tarafların karşılıklı anlaşma ve uygulamalarından kaynaklanmaktadır.

Atatürk döneminde Çoğunlukla Azınlıklar huzur ve güven içinde yaşamıştır. Onlarla ilgili olarak Türkiye'de bugün görülen sorunlar, Türkiye'nin zayıflığı ve kimi ülkelerin çıkar hesaplarının sonucudur. Atatürk'ten sonra Azınlıklar konusunda Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nin izlediği politikalar ise kimi zaman yetersiz, kimi zaman ise tutarsız olmuştur. Türkiye'nin bugün Azınlıklar konusunda, sıkıntılı bir noktaya düşmesinin önemli nedenlerinden biri budur.

Sizlere ve bu güzel ülkede yaşayan güzel insanların hepsine, dünya milletler ailesi içinde saygı duyulan bir Türkiye'de huzur ve güven içinde yaşamanız dileğiyle saygılarımı sunuyorum.

